

transparant

EDITORIAAL

LEVEN in de kerk

God kiest mensen uit om geboren te worden.
God kiest een moment uit om tot leven te komen.
God kiest een plaats uit om het levenslicht te zien.
God kiest een mens uit waarin Hij mens kan worden.
Zo maakt Hij het verschil.

PSALM 90: van oud naar nieuw

Bij begin van een nieuw jaar past het om even stil te vallen, terug te kijken en vooruit te blikken. Een nieuw jaar biedt immers de kans om het oude af te leggen en een nieuw begin te maken. Daarbij past mooi psalm 90, die ook wel eens de 'oudejaarsavondpsalm' wordt genoemd. De psalmist nodigt ons uit om te verwijlen bij het (korte) mensenleven in het licht van Gods eeuwigheid én om ook het volgende jaar mee te werken aan Gods schepping. Ondanks enkele sombere passages is de psalm een uitdrukking van het grote vertrouwen dat we, ondanks alles, altijd bij God mogen terugkeren. Ik geef graag enkele verzen mee die het lezen en herlezen van deze psalm bij de jaarwisseling betekenisvol maken.

Een aantal verzen wijzen er ons op dat het leven snel voorbijgaat. Als je jong bent, heb je het gevoel dat er nog een heel leven wacht, naarmate de jaren verstrijken merk je hoe snel het gaat. En toch, we mogen ons altijd geborgen weten bij God, in datgene wat voorbij is en in datgene wat komt!

*"U bent ons toevluchtsoord geweest, o Heer,
van generatie op generatie. ...*

En in uw ogen zijn duizend jaren

als de dag van gisteren, voorbij,

als een wake in de nacht, voorbij. ...

Wij voltooiën onze jaren in een zucht.

Zeventig jaar kan ons leven tellen,

tachtig misschien als wij krachtig zijn;

het grootste deel is zorgen en verdriet;

de jaren vliegen voorbij en wij met hen.

*Leer ons de vluchtigheid te zien van ons leven,
laat die wijsheid doordringen tot ons hart." (W95)*

Ook als we vooruitblikken naar het nieuwe jaar biedt de psalm ons een richting aan. We krijgen de kans om wat voorbij is los te laten, in Gods handen te leggen. Daarbij komt er ruimte voor iets nieuws. We kijken uit naar een jaar dat gekleurd wordt door liefde en geluk, ook al beseffen we dat niet elke dag even mooi zal zijn. De psalmist verwoordt het in zijn gebed als volgt:

*"Heer, schenk in de ochtend uw rijkdom aan liefde
en wij zingen van vreugde, elke dag opnieuw.*

Geef ons evenveel dagen van vreugde

als de dagen dat U ons met droefheid bedeelde,

en de jaren van ellende die wij doorstonden.

Laat uw dienaren zien wat U voor hen doet,

toon uw pracht aan hun kinderen.

Heer, onze God, toon ons uw liefde:

laat slagen waaraan onze handen beginnen."

Onze wens: een levende Kerk

Graag sluit ik me aan bij de woorden van de psalmist: "Heer onze God, toon ons uw liefde en laat slagen waaraan onze handen beginnen." Kan ik jou, op de plek waar jij je engageert, iets mooiers toewensen dan de ervaring van Gods liefde? En mag ik dan hopen dat wij allen met die Liefde in ons, mogen werken aan een levende en levengevende Kerkgemeenschap? Ik wens je de gedrevenheid en inzet om je handen in beweging te brengen. Ik wens je de kracht en de moed om Gods Liefde in jou om te zetten in concrete daden. Dan zal God ook in 2019 laten slagen waaraan onze handen begonnen zijn.

'Leven in de kerk' is de titel van het boek dat werd uitgegeven door CKRC (auteurs Jan Jaspers, Jonas Danckers en Dimitri Stevens). Het boek licht 45 voorbeelden toe van medegebruik, nevenbestemming en herbestemming van religieus erfgoed in Vlaanderen. Ook dat is levende Kerk vandaag: samen nadenken over onze plaatsen van ontmoeting! We wijdden er een Forum aan in februari 2017 en bevelen u het boek graag aan!

Op het Forum van december 2018 gingen we in op de vraag welke plaats de christelijke kunst (oud en nieuw) kan hebben in onze kerken en welke kansen we hierin zien voor de pastoraal. Meer hierover leest u op de volgende bladzijden.

Kunst in de kerk: een pastorale kans

Met de Forumleden waren we zaterdag 1 december te gast in de *Abdij van Park*. Het thema van het overleg was *Kunst in de kerk* en het dialoogmuseum Parcum had het IPB daarom uitgenodigd om bij hen te komen vergaderen. Wie dat wenste kon na de lunch de lopende tentoonstelling *Religie – Helend en verdelend* bezoeken met een gids. Mark Delrue, priester van het bisdom Brugge en kunstkenner en -criticus gaf een boeiende uiteenzetting over pastorale kansen van kunst in de kerk. Daarna waren er drie thematische gespreksgroepen met een ervaringsdeskundige. De eerste groep sprak over *Ontsluiting van het aanwezige kunsterfgoed in de kerk of de kapel* en werd ingeleid door Jonas Danckers, wetenschappelijk medewerker Onroerend Erfgoed van het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (CRKC). Een tweede groep had het over *Hedendaagse kunst in de kerk* met Liesbet Kusters, curator van Parcum, het Dialoogmuseum voor Religie, Kunst en Cultuur. De derde groep, *Performances en concerten in de kerk*, kon luisteren naar de ervaringen van Christian Devos, directeur van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen. Zijn inbreng kan u lezen op de achterkant van dit blad.

Religieuze dimensie van kunst

Luc Devisscher hield bij het begin een kijk- en bezinningsmoment bij 3 schilderijen. Hij stelde vragen zoals 'Wat roepen deze beelden op?' en 'Is dit 'religieuze kunst'?' Daarna koppelde hij een niet expliciet religieuze voorstelling aan teksten uit het Lucasevangelie waardoor we als het ware binnengeleid werden in nieuwe betekenislagen van het werk.

Kunst kan de kijker toegang verlenen tot het mysterie van de incarnatie, stelde Mark Delrue in zijn uiteenzetting. Kerkgebouwen bezitten een zekere kracht en kunst hoort als vanzelf bij dat gebouw. In tijden van godsleegte kan gewijde schoonheid er weer tot leven komen. Delrue illustreerde zijn uitspraken met concrete voorbeelden van hedendaagse kunstenaars. Zo toonde hij een piëta van Andres Serrano waarbij Maria een blanke vrouw is met een dode zwarte Christus op haar schoot. Deze kunstenaar is agnosticus maar schept schoonheid en laat met zijn werk vragen klinken. Die kunnen de kijker soms choqueren of veroordelende reacties uitlokken. We mogen echter niet te vlug denken dat kunstenaars negatief vooringenomen zijn op vlak van religie. De jongere generaties zijn helemaal niet vertrouwd met de Bijbel of met thema's uit ons geloof. Dit biedt pastorale kansen. Maar dan mogen we niet te bang reageren wanneer we zien hoe ze omgaan met christelijke symbolen. Er is een open kijk nodig om het nieuwe en onbekende binnen te laten. Wat niet betekent dat we alles moeten toelaten als het gaat over kunst in een kerk. Zelfs een kerkgebouw dat onttrokken werd aan de eredienst, blijft zijn sacraal karakter behouden.

'Christelijke' als adjectief toevoegen aan het begrip kunst schept verwarring. Christelijke kunst als dragende cultuurvorm is uitgestorven. Maar veel Bijbelse verhalen passen naadloos in deze tijd omdat de emoties die erin meespelen niet verschillen van wat ons nu raakt. Jonge kunstenaars hebben echter een gids nodig die hen deze verhalen vertelt en toegankelijk maakt zodat ze gaan leven.

Kunst en geloof

Kunst en Kerk lijken een gemeenschappelijke grond te hebben, zei Mark Delrue. Ze zijn beide op zoek om het onzichtbare en onnoembare voor te stellen. Geen mens gaat bij het 'Melkmeisje' van Vermeer melk kopen. We gaan het schilderij opzoeken om te zien hoe deze schilder ons binnenleidt in het geheim der dingen. Een kunstwerk leeft omdat het niet ten volle wordt begrepen. Dat is ook waar voor elk van onze evangeliën. De kracht van het beeld ligt in ons vermoeden. Kunst en geloof kunnen dus bondgenoten zijn maar dan wel als autonome partners in de dialoog.

Kan kunst de plaats van geloof innemen? Musea lijken wel nieuwe tempels waar de stilte en het processiegewijs aanschouwen sterk doen denken aan religieuze praktijken. Bovendien bestaat het gevaar om van monumentale kerken een soort musea te maken waar enkel historische uitleg gegeven wordt. Al opent kunst voor het mysterie, ze is geen religie want ze wordt door mensenhanden gemaakt terwijl het geloof leeft vanuit openbaring.

Valkuilen

Delrue waarschuwde voor twee valkuilen. Hij sprak over de 'zoete valstrik' van promotie- of propagandamateriaal dat ideologisch wil overtuigen maar artistiek armzalig is. 'Kunst' louter in functie van catechese of liturgie is kunst zonder 'raden' of 'vermoeden', herleid tot werkinstrument of illustratie. De Kerk mag zich niet opsluiten in een soort sacristimentaliteit waarbij wantrouwig gekeken wordt naar al afwijkt van de klassieke voorstellingen. Volgens Delrue heeft de Kerk vandaag vermoeide ogen en te weinig visionaire kracht. Een uitdagende uitspraak.

© Jeroen Moens.

Een andere valstrik is die van kunst als nieuw statussymbool, als pronkstuk voor de allerrijksten. Delrue stelde dat een kerkfabriek geen Luc Tuymans kan kopen zolang er nog zoveel armen in de parochie zijn. Maar niet alle hedendaagse kunst is duur.

Ontsluiting van wat er is

In Vlaanderen zijn vele kerken op slot wanneer er geen viering bezig is. Dat is een gemiste kans om gelovigen en zoekers een kans te geven om tot stilte te komen. Een open kerk heeft ook een symbolische maatschappelijke functie. Het is zowat de enige plaats waar iedereen vrij in en uit kan gaan zonder zich te moeten verantwoorden. Vele parochies denken echter dat het onmogelijk is om het kerkgebouw open te laten. Kardinaal De Kesel riep op om hiervan een pastoraal project te maken van de lokale gemeenschap. Hij is er van overtuigd dat als mensen geloven dat een vrij toegankelijke kerk belangrijk is, vrijwilligers zich zullen opgeven om in een beurtsysteem enkele uren per week aanwezig te zijn.

In vele kerken is religieus erfgoed te vinden. Maar wat staat er precies op die schilderijen of glasramen? En wie weet iets over de heiligenbeelden te vertellen? Het vraagt een nieuwe vorm van catechese om de aanwezige kunstobjecten toegankelijk te maken voor de parochianen zelf en voor eventuele bezoekers. In toeristische kerken bestaat er dikwijls al een (kunst)historische uitleg bij de belangrijkste stukken. Maar de toelichting kan en moet verder gaan dan de museale waarde. Er zit immers een geloofsboodschap in deze werken. Daarom pleit het IPB voor *spirituele gidsen* die kunnen uitnodigen om de diepere lagen te ontdekken. We hebben personen nodig die verbanden kunnen leggen tussen het voorgestelde tafereel en wat mensen vandaag bezielt en bekommert. Kunnen we een soort vorming organiseren op interdiocesaan niveau om zo'n gidsen op te leiden en toe te rusten?

Vlaanderen telt ook vele kapellen en kapelletjes. Nu worden de meeste onderhouden door de generatie die vertrouwd is met deze plekken als rustpunt of als halte van een bedevaart of processie. De vraag stelt zich naar een eigentijdse nieuwe invulling en naar mensen die hier hun schouders willen onder zetten.

Hedendaagse kunst in de kerk

Aanwezigheid van hedendaagse kunst in een kerk, permanent of in de vorm van een tentoonstelling, duidt op een levendige geloofsgemeenschap, zo klonk het in de gespreksgroep. Hedendaagse kunst kan in dialoog gaan met de bezoeker op voorwaarde dat er iets van uitgaat. Dat hangt mee af van de ruimte en plaatsing in het gebouw maar ook van de informatie die aan de kijker wordt gegeven. Al

hoeft kunst niet echt duiding, toch kan wat achtergrondinfo of een korte situering van de kunstenaar of het thema helpen om met het werk in dialoog te gaan.

Wie denkt aan een tijdelijke tentoonstelling in de kerk, stoot onmiddellijk op heel wat vragen en hindernissen. Welk budget is er voor de opstelling en voor de verzekering? Wie zorgt voor permanentie in de kerk? Welke informatie willen we beschikbaar stellen voor welk publiek? Maar de belangrijkste vraag is waarschijnlijk: hoe beoordelen we wat al dan niet in aanmerking komt om in de kerk tentoongesteld te worden? De Vlaamse Kerk heeft nood aan een *groepje experts* die advies kunnen geven over tentoonstelling of aankoop van hedendaagse kunst. Misschien kan er, naar analogie met 'Kunst in huis', een uitleenpunt georganiseerd worden voor parochies die graag tijdelijk over een hedendaags kunstwerk beschikken. Dit zou een opdracht kunnen zijn van het Museum voor Moderne Religieuze Kunst van de basiliek van Koekelberg. Er is ook nood aan vorming op lokaal niveau. Leden van een pastoraal team of van een kerkfabriek weten niet altijd waar ze moeten op letten bij de organisatie van een tentoonstelling. Wie op zoek is naar richtlijnen over wat al dan niet in een kerkgebouw 'gepast' of mogelijk is, kan hiervoor inspiratie vinden in de missietekst van de kathedraal van Antwerpen (www.dekathedraal.be).

Reeds in een brochure van 2012 nodigen de Vlaamse bisschoppen uit om kansen aan te grijpen om kerken te valoriseren door 'een occasioneel en passend gebruik van het kerkgebouw voor kunsthistorische rondleidingen, concerten, voordrachten, conferenties of tijdelijke tentoonstellingen' (uit de folder Richtlijnen van de Vlaamse Bisschoppen voor het gebruik van de parochiekerken, CRKC). Soms kunnen plaatselijke kunstenaars aangesproken worden, bijvoorbeeld voor een thematische tentoonstelling bij een bijzondere gelegenheid. Dat schept een band met mensen die dikwijls wat verder van de Kerk staan en bouwt de lokale gemeenschap mee op. 'Kunst is Gods idee', stelt een van de vakspecifieke impulsen op de Thomaswebsite. Een pastorale kans die we niet mogen laten liggen.

Kunst in de kathedraal

Onlangs werd 'Sleep' van Max Richter uitgevoerd in de kathedraal van Antwerpen waarbij de 400 aanwezigen konden slapen op een veldbed. In vele kerken worden concerten gegeven of vinden optredens plaats. Maar welke groepen laten we toe in onze kerken? Wie beslist over activiteiten die het kerkgebouw kunnen valoriseren? En wat als de repetities of de materiële opstelling de liturgische activiteiten doorkruisen? We gingen in gesprek met Christian Devos, directeur van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal in Antwerpen.

Christian, kan jij jezelf even voorstellen?

Ik ben 55 jaar oud en studeerde tandheelkunde (KU Leuven) maar besloot tijdens mijn legerdienst als tandarts dat ik dat beroep niet heel mijn leven wilde uitoefenen. Ik werkte enkele jaren in 2 groepspraktijken voor parodontologie. Vanaf mijn elfde was ik lid van het Antwerps kathedraalkoor en na mijn humaniora bleef ik aan de kathedraal verbonden als lector, acoliet, catechist en jobstudent toezichter.

Hoe ben je in je huidige opdracht terecht gekomen? En wat houdt ze in?

In 1994 kon ik mijn droom realiseren en trad ik in dienst van de kathedrale kerkfabriek. Mijn taak als directeur van de kathedraal behelst het dagelijks materieel en financieel beheer van de kathedraal, het onroerend privé patrimonium van de kerkfabriek en verder de publiekswerking voor de bezoekers/toeristen en het aansturen van 28 medewerkers.

Ik studeerde in functie van deze job nog cultuurmanagement aan de UA en combineer mijn werk in de kathedraal met enkele uren als godsdienstleraar.

'Sleep' haalde de media omdat het toch wel een bijzonder gebeuren was. Hoe evident was het om dat in de kathedraal te laten plaatsvinden?

Sinds juni 2018 wordt in het kader van Antwerpen Barok 2018 het kunstwerk 'Diasporalia' van Koen Theys in de kathedraal tentoongesteld. Het werk bestaat uit 12 bronzen matrassen en zet de bezoeker aan het denken over het lot van mensen op de vlucht en confronteert hem met de vraag: 'Waar zijn ze?' Op 5 december 2018 werd in de kathedraal een 'Refugee slow dating' georganiseerd waarbij een persoonlijke kennismaking mogelijk werd met een vluchteling. Het kunstwerk inspireerde ons ook om een muzikale performance te organiseren en daartoe zelf het management van Max Richter te contacteren. Alle banken werden uit de kerk verwijderd om plaats te bieden aan 400 (vooral jonge) mensen op bedjes van het Rode Kruis voor het ambitieus project 'Sleep' waarbij Max Richter in een 8 uur tijdframe alle slaapelementen heeft omgezet naar muziek. De componist spreekt over 'zijn persoonlijke wiegelied voor een dolgedraaide wereld; een pleidooi voor een langzamer bestaan'. Het was een sterke nacht, voor sommigen een religieuze ervaring.

Wie beslist eigenlijk over wat wel of niet kan?

Zoals voor de organisatie van 'Sleep' gaan we steeds meer uit van de organisatie van een eigen (jaar)programma, eerder dan

de kathedraal te verhuren aan externe organisatoren. We ontwikkelden voor het eerst een seizoenbrochure met alle activiteiten in de kathedraal (liturgie, concerten, boek van de maand, zondagsmuziek,...) van september 2018 tot eind augustus 2019. Wanneer er toch externe aanvragen komen, behandelen we die op de wekelijkse vergadering van het directiecomité, samengesteld uit de pastoor en een diaken enerzijds en de directeur en zijn adjunct anderzijds. Zo bekijken we alles steeds door 2 brillen: een 'liturgisch-pastorale' en een 'materieel-financiële'. De aanvragen worden daarbij getoetst aan de missietekst van de kathedraal.

Wat speelt mee in de afweging?

Wat zeker meespeelt is dat we erover waken dat de tijd voor liturgie niet apart functioneert en strikt gescheiden is van de tijd waarin de kathedraal als 'museum' geopend is voor de talrijke bezoekers uit binnen- en buitenland. Daarom gaan vandaag af en toe uitvaarten door in de kapel van Venerabel tijdens de uren van toerisme. Soms vindt ook een huwelijksviering plaats zodat de toeristen ervaren dat de kathedraal een 'levende kerk' is. Bovendien zal de publiekswerking tijdens de uren voor toerisme voortaan niet alleen aandacht hebben voor (kunst)historische aspecten maar ook trachten de taal en de betekenis van het gebouw en de kunstwerken te ontsluiten.

De kathedraal mag ook nooit als 'decor' fungeren voor bv. een filmopname in een of andere reeks. En het wereldrecord 'koprol' waarbij de deelnemers de kathedraal zouden in- en uitrollen werd geweigerd. We gaan wel in dialoog met aanvragers van evenementen of concerten en zo kunnen soms initiatieven die initieel ongepast leken uiteindelijk in een aangepaste vorm doorgang vinden in de kathedraal.

Heb je nog andere concrete zaken waar parochies kunnen op letten wanneer ze iets willen laten gebeuren in hun kerk?

Een belangrijk aspect is het 'gastheerschap': bij ons doen de pastoor of de directeur de verwelcoming aan het begin van een concert of een evenement en zeggen o.a. hoe de activiteit of het concert binnen de missie van de kathedraal past.

En liturgie heeft steeds voorrang! Er worden dus geen concerten op zaterdag georganiseerd en het koor mag niet omgebouwd worden; materiële opstelling noch repetities mogen de liturgische activiteiten doorkruisen!

Bedankt, Christian, voor het delen van je ervaring en voor deze aandachtspunten. En misschien tot ziens in de kathedraal.

Interview Carine Devogelaere